

**El pintor vimbodinenc
Joan Potau i Martell (1882-1936)**

Ramon Ribera Gassol

El pintor vimbodinenç

Joan Potau i Martell

(1882-1936)

Ramon Ribera Gassol

riberagassol@yahoo.es

Raval de Lleida núm. 1, 2n. 43430 Vimbodí

Resum: Biografia i trajectòria artística del pintor Joan Potau i Martell, nat a Vimbodí el 1882 i assassinat durant la Guerra Civil a Montblanc. A través de la seva obra conservada s'analitzen les diverses etapes estilístiques de l'artista. De jove es formà a l'Acadèmia Fortuny de Reus i, posteriorment, a l'Escola de la Llotja de Barcelona. Del 1911 al 1917 emigrà a l'Argentina per retornar després a la seva vila. Les temàtiques dels olis i dibuixos són diverses: paisatge, retrat, nu, natura morta, religió i còpies de quadres de Marià Fortuny.

Paraules clau: Joan Potau i Martell, pintura, Vimbodí, Barcelona, Argentina, segle XX.

En paraules d'Antonio Salcedo, “en els inicis del segle XX, la situació artística a les comarques de Tarragona vivia [...] de les escasses activitats que es donaren a nivell local i en particular dels èxits que anaven obtenint els artistes que havien marxat a Barcelona o a Madrid, a la recerca de millors perspectives, tant per al desenvolupament de la seva obra com pel mercat d'aquesta, aspecte completament inexistent a les comarques tarragonines.”¹

Barcelona era el centre neuràlgic de l'ambient artístic català. El nostre personatge, Joan Potau hi anà per ampliar la seva formació, que fou plenament vuitcentista, però el pintor visqué entre el desenvolupament de tres nous corrents artístics: el Modernisme (el seu moment d'esplendor fou entre el 1888 i 1905), el Noucentisme (1906-1917) i l'Avantguardisme, que com a data simbòlica d'inici se situa el dia 20 d'abril del 1912 amb la inauguració a les Galeries Dalmau de Barcelona d'una exposició cubista.

Hem d'esmentar que contemporàniament convisqueren a la vila de Vimbodí dos pintors: Joan Potau i Adrià Campdesuñer i Vendrell (Barcelona, 1891 – Vimbodí, 1946).²

¹ Antonio Salcedo i Miliani, *L'art del segle XX a les comarques de Tarragona*, Tarragona, 2001, p. 21; també podeu veure Francesc Fontbona, “Del Neoclassicisme a la Restauració. 1808-1888”, dins *Història de l'art català*, vol. VI. Barcelona, 1983; Francesc Fontbona i Francesc Miralles, “Del Modernisme al Noucentisme. 1888-1917”, *Història de l'art català*, vol. VII. Barcelona, 1985.

² Ramon Ribera i Gassol, “Adrià Campdesuñer, un pintor barceloní establert a Vimbodí. Notes biogràfiques”. *Quaderns de Vilaniu* (Valls) 52 (2007), p. 87-115.

Vida

Joan Potau i Martell³ va néixer a Vimbodí el 23 de març de 1882. Els seus pares foren Antoni Potau i Micó i Elvira Martell i Oller,⁴ membres d'una família benestant de la vila; el matrimoni tingué un altre fill, Josep, que romangué solter, esdevingué farmacèutic i morí de tuberculosi.

Va iniciar els seus estudis artístics a l'Acadèmia Fortuny de Reus (s'anunciava com "Academia Fortuny enseñanza de Dibujo, Pintura y Modelado") dirigida per Ramon Casals i Vernis,⁵ tot i que desconeixem les dates del seu pas per aquest centre reusenc. Des de l'any 1902 fins el 1908 (segons els diplomes d'estudis conservats per la família) va estudiar a l'Escola Superior d'Arts i Indústries i Belles Arts de Barcelona, coneguda popularment com "Escola de Llotja". A tall d'exemple el curs 1906-1907 estava matriculat a l'assignatura "dibuix del natural" en què obtingué la qualificació de notable i un premi de vint-i-cinc pessetes. Tenim constància que mentre estudiava va participar en exposicions a la ciutat comtal:⁶

– 15-12-1904 / 7-1-1905: Col·lectiva organitzada per l'Acadèmia Baixas (ubicada a la Riera de Sant Joan, 22, 3r pis), on presentà dos olis: *Efecte de llum* i *Nota de color*.

– 1907: Cinquena Exposició Internacional d'Art. Palau de Belles Arts, on presentà dues obres: *Alzines i roures* (núm. de catàleg 452) a la part posterior de la tela hi ha encara enganxada l'etiqueta demostrativa de la seva participació, i *Paisatge* (núm. 451). Al catàleg de mà només hi consta presentada aquesta darrera.

³ Montserrat Roig i Bonet, familiar del pintor, per una assignatura de la llicenciatura en història de l'art cursada a la Universitat de Barcelona, confeccionà un treball aproximatiu sobre la figura d'en Joan Potau, del qual n'hem extret unes quantes dades.

⁴ Elvira Martell nasqué a Reus, de la benestant família Martell; un membre destacat fou Joan Martell i Domènech (Reus, 1808 – Barcelona, 1867), oficial de batalló del general Joan Prim i per poc temps alcalde de Girona; l'any 1854 fou escollit batlle de Reus per dos anys, mandat breu però molt intens en la realització de projectes per a la millora de la ciutat. Quan va deixar el càrrec els reusencs com a mostra d'afecte i gratitud li regalaren un bastó de comandament amb l'empunyadura d'or i una medalla.

⁵ Ramon Casals i Vernis (Reus, 1860–1920), estudià a l'Escola d'Arts i Oficis i Belles Arts de Barcelona, l'any 1883 amplia estudis al Regio Instituto de Belli Arti i a l'Acadèmia Gigi, ambdues institucions a Roma. De retorn a la seva ciutat es va dedicar a la il·lustració de llibres i al cartellisme, també fou conegut per la realització d'ex-libris; fou fundador de la Societat Reusenca d'Amics del Llibre i d'ex-libris, professor de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de Reus, i fundador i director de l'Acadèmia Fortuny, la qual va dirigir fins a la seva mort. Entre les seves obres destaquen el quadre *Lamor que passa*, que decorava el saló principal del palau del marquès de Vallgornera, i el *Sagrat cor* per a la capella de la propietat Nomdedéu. Va participar en diverses exposicions nacionals celebrades a Barcelona, en alguna de les quals fou guardonat. Ràfols, J.F. *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*. Vol. I. Barcelona, 1951. p. 228.

⁶ Montmany, Antònia; Coso, Teresa; López, Cristina. *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya fins l'any 1938*. Barcelona, 2002.

Visita del cardenal Vidal i Barraquer al monestir de Poblet, acompanyat per Joan Potau (amb vestit de color clar), alcalde de Vimbodí, Eduard Toda, l'alcalde de l'Espluga de Francolí i mossèn Magí Monyarch, rector de Vimbodí.

– 1907: Primera Exposició de Belles Arts d'Artistes Independents. Círcol de Propietaris de Gràcia, on va presentar tres obres: *Rec Condal - Paisatge* (núm. 173), *Primavera* (núm. 174) i *Estudis* (núm. 175).

– 1907-1908: Exposició d'Autoretrats d'Artistes Espanyols. Círcol Artístic, on va participar amb un *Autoretrat* (núm. 32).

L'any 1911, amb el seu germà Josep, marxaren a l'Argentina, on ambdós residiren a les ciutats de Mendoza, Tucumán i San Juan, per instal·lar-se definitivament a la ciutat de Rosario de Santa Fe. En aquesta ciutat, per poder subsistir va obrir una acadèmia o escola de pintura; fou membre del Cercle Català de Rosario i de l'Orfeó de la mateixa entitat.

Durant la seva estada americana participà en diverses exposicions. En tenim coneixement d'una gràcies als retalls de premsa servats per la família i que sortiren publicats en alguns mitjans escrits de la ciutat de Rosario, la qual a la vegada organitzà ell mateix conjuntament amb el també pintor català Eugeni Fornells —aquest últim destacà en l'àmbit de la caricatura, i es va casar amb Anna, la germana de la que seria la futura muller d'en Joan Potau, Fornells s'establí definitivament a l'Argentina. Es tractava d'una col·lectiva sobre art espanyol que es va fer al Saló Souza (carrer Córdoba, núm. 911) del 5 al 19 de setembre de 1915, on hi trobem joves pintors catalans residents en aquella ciutat: Francesc Naves, Pere Gili, Josep Albages, Benet Cabanyes, Juncosa, Agustí Fusté, Samuel Manzano i Miquel Roig.

A l'acadèmia que regentava va conèixer Roser Biayna i Esteve (Sant Andreu de Palomar, 1888). Juntament amb la seva família va emigrar a l'Argentina, amb la qual va contraure matrimoni el 23 de desembre de 1916. Tingueren quatre fills: Joan, Elvira, Josep i Maria.

El 1917 va morir a Vimbodí Elvira Martell, mare del pintor, que ja era vídua, i Joan com a hereu hagué de retornar a la població nadiua per fer-se càrrec de la hisenda familiar. A partir d'aquest moment el seu treball o vocació pictòrica passarà a un segon terme, sense deixar del tot el pinzell, pintarà pel gaudi propi, per a familiars i amics, sense vendre cap quadre.

En el seu llinatge trobem un altre membre amb dots artístics, el seu cosí Artur Potau i Torredemer, que destacà com aquarel·lista i dibuixant.⁷

Instal·lat a Vimbodí, a banda de gestionar i treballar en el patrimoni, s'incorporà activament en el terreny de la política local, fou membre del partit liberal conservador i arribà a ser alcalde de la vila en dues ocasions (1922-1923 i 1930-1933).

Un fet tràgic acabarà prematurament amb la seva vida. Als pocs dies d'iniciar-se la Guerra Civil —en concret, el dia 11 d'agost de 1936—, quan venia del camp de batre amb el seu fill Josep, en passar per davant del convent de les Religioses Carmelites que en aquells moments estava habilitat com a caserna de la milícia de la CNT, uns milicians de la mateixa localitat el van detenir i l'empresonaren. La matinada del dia 12 juntament amb cinc vimbodinencs més, Lluís Arbós i Dalmau, Joan N. Albes, Jaume Recasens i Constantí, Josep Debat i Roig i Fidel Torres i Anglès (aquest últim finalment fou alliberat, era cunyat del pintor Adrià Campdesuñer), uns milicians de Montblanc els feren pujar en un camió, els conduïren fins a la carretera de Montblanc a Vilaverd, i passat el pont del barranc de la Vall, foren assassinats a trets.⁸ Els cossos en un primer moment foren enterrats a Vilaverd, però acabada la guerra les despulles foren traslladades al cementiri de Vimbodí.

En la partida de defunció d'en Joan Potau (Registre Civil. Llibre de defuncions. volum 20, foli 2504) hi consta que el seu ofici era el de pintor i la causa de l'òbit, diu literalment: “asesinato por las hordas rojas”, però hi ha algunes dades incorrectes: no va morir als 52 anys i tampoc fou assassinat el dia 13 d'agost; hem contrastat les dades de Montblanc amb les del Registre Civil de Vimbodí, concretament en la inscripció realitzada el 2 d'octubre de 1939.

⁷ Artur Potau i Torredemer (Barcelona, 1886–1966), estudià a l'Escola de Belles Arts de Barcelona; destacà com a dibuixant i aquarel·lista, vinculat estretament amb Montblanc, de la qual en fou nomenat fill adoptiu; fou organitzador de les Biennals d'Art de Montblanc. Professor de l'Ateneu Obrer i de les Escoles Municipals d'Art de Barcelona, directiu de l'Agrupació d'Aquarel·listes de Catalunya, soci fundador dels Amics del Museu; va participar en nombroses exposicions i certàmens internacionals, obtingué diversos guardons i reconeixements. La seva obra es pot veure en diversos museus de Catalunya (Vic, Vilafranca del Penedès, Montblanc). Josep M. Grau; Francesc Badia, *Diccionari biogràfic històric de Montblanc*. Montblanc, 2008, p. 188-189.

⁸ Àngel Bergadà *Vimbodí. Estudi històric, sociològic i religiós*. Vimbodí, 1978, p. 39, 95 i 154.

Trajectòria i obra pictòrica

Majoritàriament la seva obra està en possessió dels familiars del pintor, excepte les que hem localitzat i les que puguin existir en alguna col·lecció particular de Barcelona i l'Argentina. Generalment signava les obres i algunes dels primers períodes també les datava. No són obres de gran format; en alguna composició utilitzà la fotografia com a model; les tècniques utilitzades foren l'oli sobre tela, l'oli sobre fusta, el llapis, la tinta, l'aquarel·la i el pastel. De dots pictòriques notables, la qualitat tècnica de la seva producció varia segons el període i en funció de la temàtica on se sent més còmode. En deixar prematurament la dedicació professional de la pintura (trenta-tres anys), es fa difícil saber la hipotètica evolució del seu art, sí vers els nous corrents artístics o cap una línia realista naturalista hereva del segle XIX. Algunes obres albiren certs canvis i en podem distingir diverses etapes creatives:

1. Període de Reus (fins l'any 1902). Estudis a l'Acadèmia Fortuny. Hom comenta que va realitzar algun treball pictòric en una església local però no podem confirmar-ho.

2. Període de Barcelona (1902-1914). Estudis a l'Escola de Llotja. Participació en diverses exposicions. Moltes de les obres que es conserven datades, pertanyen als dos primers períodes.

3. Període de l'Argentina (1914-1917). El podem considerar com el de la professionalització, però malauradament aquesta etapa ens és del tot desconeguda. Joan Potau tenia, de la seva estada a Amèrica, un dossier on detallava tota la seva activitat artística realitzada, però durant la Guerra Civil fou cremat en part, juntament amb la seva biblioteca personal. D'aquell moment només coneixem algunes obres gràcies als retalls de premsa conservats, i que corresponen a les cròniques publicades en alguns setmanaris: *ABC* (11-9-1915), *La Reacción* (10-9-1915), *La Calle* (12-8-1915), *El Civismo* (17-8-1915), *La Capital* (18-9-1915), *El Reportaje* (11-9-1915); i per una exposició col·lectiva celebrada al Saló Souza de la ciutat de Rosario: "Almendros en flor" (núm. catàleg 41-42), "Canal" (53), "Aguadora Mora" (46), "Vegetación" (Arroyito) (50), "Paisajes de Cataluña" (51 i 52), "Calle de Falset" (56), "Nota dorada" (Arroyito), "Camino de la Ermita" (55), "Primavera" (39 i 45), "Aurora".

Transcrivim parcialment dues de les cròniques més extenses que li foren dedicades:

Confesamos que una emoción sincera, un suave presentimiento cariñoso hacia dos artistas amigos, nos llevó a admirar, la tarde del jueves, en el salón Souza, la Exposición de Arte Español, organizada por Juan Potau, pintor de nota que al llegar a nuestros lugares, con la fortuna de su pincel privilegiado, ha querido mostrarnos todo lo poeta que es un hombre cuando ama la Naturaleza y sabe hacerla amar... Potau, de pie en el centro mismo pensando siempre, sin soltar el toscano de sus labios, que también parecen pensativos. Se diría que Potau, tiene sus cuadros dentro de sí mismo. ¿Se olvida acaso de que la concurrencia los está admirando en torno de él? No, no se olvida. Al contrario no pierde un detalle del comentario que suscitan.

Retrat de noia.
Sense signar. Oli sobre tela.
Col·lecció particular, Vimbodí.

Alzines i roures. *Signat. Oli sobre tela. Col·lecció particular, Vimbodí.*

Retrat de nen amb vestit negre. *Sense signar. Oli sobre tela. Col·lecció particular, Vimbondí.*

Sólo piensa en “los cuadros”... Y el todo lo observa, todo lo analiza y todo se lo calla... Potau es un artista severo y silencioso. Hasta cuando se ríe, se ríe seriamente. Su risa es seca y de pura complacencia. Se analiza a sí misma. Es medida. Parece una crítica... Sólo de pensar que Potau se reirá al leer lo que le decimos, nos quedamos pensativos, y renunciamos a la crítica de sus hermosas obras. No se ha escrito aun una comedia: “El crítico criticado”. (*El Reportaje*)

El señor Potau se nos presenta por primera vez tal cual nos lo habían descrito las críticas españolas, en sus notas “Almendros en flor”, catalogadas con los números 41, 51 y 52 nos ofrece a la naturaleza viva con derroche de luz y suave ambiente. Los paisajes de alrededores de Rosario, señalados con los números 49 y 50, dan buena muestra de su temperamento artístico; nos da con el primero la sensación melancólica del invierno; con “Vegetación” nos transporta a la estación de las flores. Potau es un excelente paisajista que no precisa de contrastes para dar realce a sus obras, en todas ellas, hasta en la más simple nota, vibra la armonía del color. Si como digo antes, dispusiera de espacio, con gusto haría elogios de los lienzos “Calle de Falzet”, “El Canal” y otros. (*ABC*)

4. Període de Vimbodí (1917-1936). Retorn a la seva vila nadiua, on la pintura passarà a un segon terme. Segons Montserrat Roig només realitzà tres obres per encàrrec de Júlia Martell; actualment il·localitzables i una darrera obra inacabada de la qual no en tenim referències, tot i que pensem que durant aquest llarg període de temps continuà pintant esporàdicament.

Bodegó. *Signat. Oli sobre tela. Col·lecció particular, Vic.*

Home nu d'esquena. *Signat: Llapis sobre paper. Col·lecció particular, Vimbodí.*

Temàtiques

– *El paisatge*. La temàtica que més va conrear i amb la qual destacà. Va pintar tant en tela com en dibuix paisatges de Vimbodí, Milmanda, Prades, Reus i altres llocs que visità: marines, vistes urbanes, de ports, etc. Mitjançant els seus quadres podem apreciar una clara línia evolutiva dins de la seva trajectòria pictòrica, des de les primeres composicions acadèmiques molt detallistes en dibuix passant per les composicions més ambicioses i influenciades pel paisatgisme vuitcentista (Ramon Martí i Alsina, l'Escola d'Olot), i modernista (Santiago Rusiñol) com és l'obra *Alzines i roures*, que presentà l'any 1907 a la Cinquena Exposició Internacional d'Art de Barcelona, per desembocar en uns paisatges de mitjà i petit format amb composicions més naturalistes i impressionistes, de pinzellada solta, de factura ràpida, de més densitat matèrica, i on té un protagonisme destacat l'estudiat efectisme lumínic sobre els objectes.

– *El retrat*. Temàtica que també va conrear assíduament tant en la tècnica a l'oli com en dibuix, pintant a familiars, amics, autoretratant-se, etc. Els primers retrats produïts dins la tradició retratística realista, com els retrats dels seus pares (Oli sobre tela, sense signar. Col·lecció particular, Vimbodí), els dos retrats de Joan Martell i Domènec (alcalde de Reus, un dels retrats es troba a l'Ajuntament de Reus. Oli sobre tela, signat, fou donació del propi pintor, mentre que l'altre és una còpia del de Reus), el retrat del metge Jacint Miquel. En canvi, en el *Retrat de nen amb vestit negre* hi observem una evolució envers un estil o concepte més modernista, amb la pinzellada més solta i sinuosa, on la línia de la figura no és seca ni marcada, sinó més desdibuixada.

– *El nu*. Tant de la figura masculina com femenina, majoritàriament són treballs acadèmics, realitzats en oli sobre tela, i al llapis carbó, algun en el revers porta el segell de l'Escola de Belles Arts de Barcelona i, fins i tot, alguna inscripció com “Juan Potau Martell. Prueba de colorido. 16 de Enero de 1899”. En aquests es veu el talent de l'artista en el domini del tractament dels escorços de la figura humana i les carnadures.

– *El bodegó i la natura morta*. Es conserven una composició de cadascuna, un bodegó amb fruites, i una natura morta amb diferents objectes.

– *Temàtica religiosa*. Es conserven dues obres amb temes religiosos: *Sagrat Cor de Jesús* i l'escena bíblica *El retorn del fill pròdig* (sense signar, oli sobre tela. Col·lecció particular, Vimbodí). Es tracta d'un treball acadèmic, en l'angle superior dret porta el segell de l'Escola de Belles Arts de Barcelona.

– *Altres temàtiques i còpies d'artistes de renom*. Hem d'esmentar una composició amb una escena de circ (sense signar, oli sobre tela. Col·lecció particular, Vimbodí), uns ocells (aquarel·la. Col·lecció particular, Vic), escenes de la vida rural com *Segant el blat* (sense signar, oli sobre tela. Col·lecció particular, Vimbodí). En els quadres *Nena amb una espelma encesa* i *Home encenent una pipa* (oli sobre tela, sense signar. Col·lecció particular, Vimbodí) s'entreveu la influència del pintor català Lluís Graner i Arrufí (1863-1929), que realitzava escenes fosques amb

figures que s'il·luminaven i s'entreveïen mitjançant objectes que emanaven llum, un fanalet, un foc, una pipa, un cigar, etc.

Quant a copista de pintors de renom, es conserven algunes còpies sobre obres realitzades per Marià Fortuny i Marsal; *Soldat àrab* (dibuix a la tinta. Col·lecció particular, Vimbodí), i *Odalisca*.

Agraïments

El meu agraïment a Josep M. Potau i Constantí, Josep Potau i Bianya, Angelina Constantí i Amigó, Joan Potau i Bianya, Joan Potau i Constantí, M. dels Torrents Potau i Constantí, David Ribera i Gassol, M. Antònia Miquel i Voltas, Begoña Forteza (Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona).

Dades del treball

Rebuda: novembre: 2008

Supervisió: Sofia Mata i Roser Puig

Acceptació: gener 2009